

ΡΑΨΩΔΙΑ Π, 818-867

Μονομαχία Πατρόκλου και Έκτορα. Θάνατος του Πατρόκλου

Η ραψωδία Π (ειδικά ο θάνατος του Πατρόκλου, που συμβαίνει στο τέλος της ραψωδίας) έχει πολύ μεγάλη σημασία για την εξέλιξη της πλοκής της Ιλιάδας, αφού είναι πηγή της δεύτερης, σκληρότερης μήνιος του Αχιλλέα, προάγγελος της επιστροφής του στη μάχη και του επικείμενου θανάτου του σπουδαιότερου ήρωα των Τρώων. Κατέχει επομένως σπουδαία θέση μέσα στο έπος, σηματοδοτώντας σημαντικά γεγονότα για την προώθηση της πλοκής και προοικονομώντας τη δράση του έργου. Επιλέγεται προς διδασκαλία η ενότητα Π, 818-867, στην οποία περιγράφεται η μονομαχία του Έκτορα με τον Πάτροκλο και το τέλος του Πατρόκλου από τον πρώτο των Τρώων, αφού προηγουμένως είχε παρέμβει ο Φοίβος αποπλίζοντας τον αδελφικό φίλο του Αχιλλέα.

Διδακτικοί στόχοι

Στην ενότητα αυτή αναμένεται οι μαθητές να:

1. παρακολουθήσουν την αριστεία και τον θάνατο του Πατρόκλου,
2. αντιληφθούν τη σημασία του γεγονότος του θανάτου του για την εξέλιξη της πλοκής,
3. να συνειδητοποιήσουν ότι ο θάνατος του Πατρόκλου είναι συνέπεια της αρχικής μήνιος του Αχιλλέα και προάγγελος της επιστροφής του στη μάχη,
4. να κατανοήσουν ότι κινητήρια δύναμη του έπους θα είναι πλέον η δίψα του Αχιλλέα για εκδίκηση,
5. να διαπιστώσουν την ύβρη του Έκτορα, ώστε ο επικείμενος θάνατός του να είναι δικαιολογημένος με βάση την ομηρική ηθική.

Ενδεικτικός διδακτικός χρόνος που απαιτείται
Μία – Δύο (1-2) διδακτικές περιόδοι

Α. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

Η θέση και η λειτουργία της ραψωδίας Π στην Ιλιάδα

Η ραψωδία Π συνδέεται άρρηκτα με το δεύτερο μισό της ραψωδίας Ο. Στο τέλος αυτής της ραψωδίας ο Έκτορας, μεθυσμένος από τη νίκη, παρότρυνε τους Τρώες να κάψουν τα πλοία του εχθρού. Ο Αίαντας ο Τελαμώνιος προσπαθούσε να εμψυχώσει τους άνδρες του και αμυνόταν με όλες του τις δυνάμεις. Οι Αχαιοί αντιστέκονταν, αλλά δεν μπορούσαν να αναχαιτίσουν τους Τρώες, που είχαν ήδη φθάσει στα καράβια των Ελλήνων και προσπαθούσαν να τους βάλουν φωτιά. Ο Πάτροκλος, αντιλαμβανόμενος τις δραματικές στιγμές που περνούσαν οι Αχαιοί, οι οποίοι υποχωρούσαν άτακτα, μεταβαίνει στη σκηνή του Αχιλλέα με σκοπό να τον πείσει να επιστρέψει στη μάχη.

Η ραψωδία Π αρχίζει με τον Αχιλλέα να κάμπτεται από την τραγική κατάσταση που του περιέγραψε ο Πάτροκλος (αρκετοί αρχηγοί έχουν λαβωθεί στη μάχη, ενώ υπάρχει κίνδυνος να πυρπολήσουν οι Τρώες τα ελληνικά καράβια) και να ανταποκρίνεται θετικά στο αίτημά του να συμμετάσχει στη μάχη ηγούμενος των Μυρμιδόνων υπό έναν όρο: μόλις διώξει τους Τρώες από τα πλοία των Αχαιών, να επιστρέψει αμέσως πίσω. Στη συνέχεια, ο Αχιλλέας, αντιλαμβανόμενος τη φωτιά στο πλοίο που υπερασπιζόταν ο Αίαντας, είπε στον Πάτροκλο να ετοιμαστεί επειγόντως για μάχη. Ο Πάτροκλος, φορώντας τα όπλα του Αχιλλέα, οδήγησε τους Μυρμιδόνες στη μάχη. Οι Τρώες ανησύχησαν νομίζοντας ότι είχε επιστρέψει στη μάχη ο Αχιλλέας. Ο Πάτροκλος αρίστευσε στον αγώνα, σκότωσε πολλούς Τρώες, ανάμεσά τους και τον Σαρπηδόνα, και έτρεψε σε φυγή τους εχθρούς που έσπευσαν προς τα τείχη. Ακολουθεί η μονομαχία του Έκτορα με τον Πάτροκλο και ο θάνατος του Πατρόκλου, αφού προηγουμένως είχε παρέμβει ο Απόλλωνας αποπλίζοντάς τον και ο Εύφορβος τραυματίζοντάς τον.

Η ραψωδία Π κατέχει καίρια θέση στην Ιλιάδα, γιατί:

α) περιγράφει την αριστεία και τον θάνατο του Πατρόκλου. Ειδικότερα, ο θάνατος του Πατρόκλου εξυπηρετεί την προώθηση της πλοκής του έπους με την επιστροφή του Αχιλλέα στον πόλεμο και τον θάνατο του Έκτορα:

β) ανατροφοδοτείται η δράση του έργου με την εγκατάλειψη της οργής του Αχιλλέα κατά του Αγαμέμνονα και την πυροδότηση μιας εκδικητικής οργής για τον Έκτορα:

γ) αρχίζει η αντίστροφη μέτρηση για τους Τρώες:

δ) μετά το ζενίθ με την αριστεία και τον θρίαμβο του Πατρόκλου φθάνουμε στο ναδίρ με τον θάνατό του λόγω της υπέρβασης του μέτρου. Υπάρχουν, δηλαδή, στοιχεία αρχαίας τραγωδίας (Jones 2010, 222).

Αποκορύφωμα της αριστείας του Πατρόκλου

Η πορεία θριάμβου του Πατρόκλου άρχισε με τη θυελλώδη εξόρμησή του ως πρώτος των Μυρμιδόνων στον στίχο 258. Στη συνέχεια, κατορθώνει να απομακρύνει τους Τρώες από τα πλοία των Αχαιών, σπέρνοντας συνεχώς τον θάνατο, σκοτώνοντας πολλούς σπουδαίους πολεμιστές της Τροίας. Ακολουθεί η σύγκρουσή του με τον Σαρπηδόνα (426), πρώτο των Λυκίων, γιο του Δία, τον οποίο, επίσης, φονεύει (507). Ο Πάτροκλος με την ορμή που είχε, θα οδηγούσε τους Αχαιούς στην εκπόρθηση της Τροίας, πράγμα που προσπάθησε τρεις φορές, εάν δεν αποφάσιζε ο Φοίβος τον όλεθρό του (698-706). Πριν από την κορύφωση της αριστείας του συγκρούεται για πρώτη φορά με τον Έκτορα (755) για το άψυχο σώμα του ηνιόχου Κεβριόνη, που σκότωσε ο Πάτροκλος. Στους στίχους αυτούς, αλλά και γενικότερα στη ραψωδία Π απαντάται αρκετά συχνά η αποστροφή,¹

¹ Οι αποστροφές αυτές απαντούν στους στίχους:

- 20: «Στενάζοντας βαριά αποκρίθηκες, Πάτροκλε καβαλάρη:»
- 584-5: «Πάτροκλε καβαλάρη, πέφτεις κι εσύ ορμητικός πάνω στους Λυκίους και στους Τρώες, παθιασμένος για του συντρόφου τον χαμό.»
- 692-3: «Οπότε, Πάτροκλε, ποιος ήταν πρώτος και ποιος ύστερος που σκότωσες, αφότου οι θεοί σε κάλεσαν στον θάνατό σου.»
- 744: «Τότε κι εσύ, Πάτροκλε καβαλάρη, χλευάζοντας φωνάζεις:»
- 754: «παρόμοια, Πάτροκλε, κι εσύ, στον ήρωα Κεβριόνη ξέφρενος πηδάς.»

δηλαδή το να διακόπτεται η αντικειμενική αφήγηση και να απευθύνεται ο ποιητής σε δεύτερο πρόσωπο προς τον Πάτροκλο. Η επανάληψη της αποστροφής φανερώνει τη συμπόνια και τη συμπάθεια του ποιητή προς τον Πάτροκλο, αλλά και τη λύπη του για το ότι ο φίλος του Αχιλλέα προκαλεί ο ίδιος τον θάνατό του υπερβαίνοντας τα ανθρώπινα όρια.

Πριν από τον αφοπλισμό του λόγω θεϊκής επέμβασης και τον τραυματισμό του από τον Εύφορβο, ο Πάτροκλος φθάνει στην κορύφωση της αριστείας του, κυρίως στους στίχους 783-788. Ο Πάτροκλος «εφόρμησε σαν άλλος Άρης» στους αντιπάλους του τρεις φορές (σημασία του τυπικού αριθμού 3) και κάθε φορά σκότωσε εννέα (σημασία του τριπλού πολλαπλάσιου του 3), δηλαδή 27 συνολικά αντιπάλους.² Υπάρχει μια ανιούσα πορεία του ήρωα, ο οποίος βρίσκεται σε ένα θεϊκό επίπεδο (*δαίμονι ἴσος*) και φθάνει στην παρά λίγο ολοκληρωτική καταστροφή των εχθρών. Παράλληλα όμως αρχίζει και η αντίστροφη πορεία με τη ραγδαία πτώση του ήρωα. Τη στιγμή που ο Πάτροκλος σαν θεός μοιάζει να έχει επικρατήσει πλήρως, ένας πραγματικός θεός, ο Απόλλωνας, σηματοδοτεί την ήττα του (Μαρωνίτης 1999, 46).

-
- 787: «φάνηκε τότε, Πάτροκλε, το τέλος της ζωής σου»
 - 812-3: «Αυτός, Πάτροκλε καβαλάρη, ρίχνει πρώτος το δόρυ πάνω σου, αλλά δεν μπόρεσε να σε δαμάσει»
 - 843: «Όμως κι εσύ, γενναίε Πάτροκλε, μίλησες τότε ξεγυχνώντας»

Επιπρόσθετα, στην ενότητα αυτή απαντά και η ειρωνική ή σαρκαστική αποστροφή προς τον σκοτωμένο αντίπαλο, με σκοπό να ταπεινωθεί αυτός ακόμη και νεκρός. Στους στίχους 745-750, απευθυνόμενος στον ξεψυχισμένο Κεβριόνη είχε ειρωνευτεί τη θανάσιμή του πτώση από το άρμα του. Στους στίχους 830-842, ο Έκτορας σαρκάζει και κοροϊδεύει τον μισοπεθαμένο Πάτροκλο.

² Στα ομηρικά έπη απαντά συχνά η επανάληψη είτε στίχων είτε εκφράσεων είτε ενοτήτων. Η επανάληψη μπορεί να είναι αυτολεξεί ή με κάποιες παραλλαγές. Στη ραψωδία Π υπάρχει επανάληψη εντολής στους στίχους 667-675 και 677-683. Επίσης, υπάρχει επανάληψη του τρία και των πολλαπλασίων του, με στόχο να δημιουργήσει έμφαση, αλλά και να προσελκύσει το ενδιαφέρον των ακροατών: Στους στίχους 784-785, ο τυπικός αριθμός τρία τονίζει τις αλληπάλληλες επιθέσεις (Πρόκειται για μορφή εικονοπλασίας ουσιαστικά: το αριθμητικό δημιουργεί μια οπτική εντύπωση.) του Πατρόκλου εναντίον των Τρώων, ενώ στον στίχο 785 το εννέα, πολλαπλάσιο του τρία, τονίζει τον μεγάλο αριθμό Τρώων πολεμιστών που σκότωσε ο Πάτροκλος κατά την έφοδό του.

Ο ρόλος του Απόλλωνα στον θάνατο του Πατρόκλου

Ο Απόλλωνας εμπόδισε τον Πάτροκλο να εκπορθήσει με τους Μυρμιδόνες και τους άλλους Αχαιούς το κάστρο της Τροίας. Τρεις φορές ανέβηκε πάνω στη γωνιά του ψηλού τείχους ο Πάτροκλος, και τις τρεις φορές τον απώθησε ο Απόλλωνας. Την τέταρτη φορά που όρμηξε σαν θεός ο Πάτροκλος, έσυρε φοβερή φωνή ο θεός λέγοντας στον Πάτροκλο ότι δεν είναι γραφτό του να πέσει από το δόρυ του η Τροία ούτε από τον Αχιλλέα, που είναι ανώτερός του. Ο Πάτροκλος τότε υποχώρησε, για να αποφύγει την οργή του Απόλλωνα. Αμέσως μετά ο Φοίβος με τη μορφή του Άσιου εμπύχωσε τον Έκτορα, ο οποίος προηγουμένως είχε φανεί δειλός και τον παρακίνησε να επιστρέψει στη μάχη και να κυνηγήσει και να σκοτώσει τον Πάτροκλο.

Ο Έκτορας επέστρεψε στη μάχη με τον ηνίοχό του Κεβριόνη, τον οποίο σκότωσε ο Πάτροκλος. Γύρω από το άψυχο σώμα του Κεβριόνη έγινε μάχη με πρωταγωνιστές τον Πάτροκλο και τον Έκτορα. Τελικά οι Αχαιοί απώθησαν τους Τρώες και σκύλευσαν το σώμα του Κεβριόνη. Ο Πάτροκλος, παρασυρμένος από τις αλλεπάλληλες επιτυχίες του, λησμόνησε την εντολή του Αχιλλέα (88-96: να επιστρέψει μόλις απωθήσει τους Τρώες από τα πλοία. Να μην πάρει ο νους του αέρα στη μάχη και να μην τραβήξει προς το κάστρο της Τροίας μήπως βρει αντίπαλο του κάποιον θεό του Ολύμπου, όπως τον Απόλλωνα). Όρμησε για τέταρτη και μοιραία φορά κατά των Τρώων.

Η επέμβαση του Απόλλωνα ήταν καταλυτική για τον θάνατο του Πατρόκλου. Με δόλιο τρόπο (καλύπτοντας την έλευσή του με πυκνή νεφέλη) στάθηκε πίσω από τον Πάτροκλο και τον κτύπησε πισώπλατα στη ράχη και στους ώμους προκαλώντας του ζάλη. Έπειτα, αφόπλισε σταδιακά τον Πάτροκλο, αφαιρώντας του το κράνος, την ασπίδα και τον θώρακά του και θρυμματίζοντας το κοντάρι του (ήταν το μόνο όπλο που μπορούσε να σπάσει, αφού δεν ανήκει στον Αχιλλέα). Ο ποιητής ακολουθεί στον σταδιακό αφοπλισμό τη φορά από πάνω προς τα κάτω. Ο αφοπλισμός του από θεό ήταν απαραίτητος, αφού ήταν ζωσμένος με θεϊκά όπλα και φορώντας τα ήταν άτρωτος.

Ο Απόλλωνας έδρασε ύπουλα στην εξόντωση του Πατρόκλου, γεγονός που εξαίρει ακόμη περισσότερο την ανδρεία του ήρωα (Allan 2005, 8), αφού

χρειάστηκε η δόλια παρέμβαση του θεού, για να τον αφοπλίσει και να τον αφήσει άοπλο, θολωμένο, αποσβολωμένο στο μέσο της μάχης, χωρίς προστασία και ελπίδα σωτηρίας.

Μονομαχία Πατρόκλου και Έκτορα

Στους στίχους 818-867 (η ενότητα προς διδασκαλία) περιγράφεται η μονομαχία του Έκτορα με τον Πάτροκλο και το τέλος του Πατρόκλου. Προηγουμένως, είχαμε το πισώπλατο κτύπημα και τον σταδιακό αφοπλισμό του Πατρόκλου από τον Απόλλωνα, και αμέσως μετά τον τραυματισμό του από τον Εύφορβο. Ο Εύφορβος, ένας Δάρδανος, έπληξε τον ήρωα με το κοντάρι του στη γυμνή του πλάτη πληγώνοντάς τον βαριά. Ο Εύφορβος περιγράφεται ως σπουδαίος πολεμιστής που ξεπερνούσε τους συνομήλικούς του στο δόρυ, στον δρόμο και στην ιππομαχία. Δεν είναι τυχαίος αυτός που μετά από τον θεό, πρώτος από τους ανθρώπους, θα τραυματίσει τον Πάτροκλο.³ Κι όμως, ακόμη κι αυτός ο σπουδαίος πολεμιστής πλησιάζει τον άοπλο και ζαλισμένο ήρωα με πανουργία και, αφού τον κτυπά πισώπλατα, αμέσως κάνει πίσω μη τολμώντας να αντισταθεί ανοικτά στον Πάτροκλο «κι ας ήταν πια γυμνός σ' αυτή την αναμέτρηση».

Κατά συνέπεια, οι παρεμβάσεις του Απόλλωνα και του Ευφόρβου στη θανάτωση του Πατρόκλου μειώνουν το κατόρθωμα του Έκτορα, ο οποίος απλώς δίνει τη χαριστική βολή σε έναν άοπλο και τραυματισμένο αντίπαλο. Στην ενότητα αυτή, και συγκεκριμένα στους στίχους 823-829, απαντά μια ιδιαίτερος εντυπωσιακή παρομοίωση.⁴ Η κίνηση του Έκτορα να δώσει το τελειωτικό

³ Στη σύγχρονη βιβλιογραφία υπάρχουν αρκετοί μελετητές που ερμηνεύουν τον Εύφορβο ως ένα ομοίωμα του Πάρη. Με αυτό τον τρόπο πιστεύουν ότι ο ποιητής της Ιλιάδας τονίζει τις ομοιότητες που συνδέουν τον θάνατο του Πατρόκλου με τον θάνατο του Αχιλλέα (που σκοτώθηκε από τον Πάρη και τον Απόλλωνα), βλ. West 2003, 5· Scodel 2002, 96· Dowden 1996, 54· Edwards 1991, 18· Thiel 1982, 416. Ο Εύφορβος συνδέεται με τον Πάρη με διάφορους τρόπους (Allan 2005, 2): Είναι και οι δύο ωραίοι και γυμνασμένοι Τρώες ευγενείς· συνδέονται και οι δύο με βοσκούς (ο Πάρης με το όρος Ίδα και ο Εύφορβος με το όνομά του). Ο Nichel (2002) κατέρριψε με αρκετά πειστικά επιχειρήματα την άποψη ότι ο Εύφορβος είναι ένας δεύτερος Πάρης.

⁴ Το αναφορικό μέρος της παρομοίωσης είναι στους στίχους 823-826: «πώς έναν κάπρο ακάματο παλεύοντας τον βάζει κάτω ένα λιοντάρι, όταν ατίθασα σε κορφοβούνι πάνω σε μια πηγή με λιγοστό νερό αντικρίζονται, γυρεύοντας ποιος απ' τους δυο πρώτος θα πει, οπότε το λιοντάρι τον κάπρο άγρια σπαράζει, κι αυτός αγκομαχά». Το δεικτικό μέρος της παρομοίωσης είναι στους στίχους 827-829: «παρόμοια ο Πριαμίδης Έκτωρ τον άλκιμο Μενoitιάδη, που σκότωσε πολλούς, από κοντά κτυπώντας, τώρα του πήρε με το δόρυ τη ζωή». Κοινό σημείο του αναφορικού και δεικτικού μέρους είναι η άγρια συμπλοκή και το αναπόφευκτο του θανάτου του αδυνάτου. Με την

κτύπημα στον Πάτροκλο που σερνόταν γυμνός και πληγωμένος προς τους συντρόφους του είναι στην ουσία ανανδρη, όπως ακριβώς και τα πισώπλατα κτυπήματα του Φοίβου και του Ευφόρβου. Επιπρόσθετα, το ότι ο Έκτορας με μια κονταριά στο κάτω μέρος της κοιλιάς αποτελείώνει τον άοπλο και πληγωμένο αντίπαλο, μπορεί να χαρακτηριστεί όχι μόνο ως ανανδρία, αλλά ως αλαζονεία και ύβρη.

Ο Έκτορας με τον ειρωνικό και υβριστικό του λόγο (830-842) υπερβαίνει το μέτρο και διαπράττει ύβρη. Ο ποιητής τονίζει ότι τα λόγια αυτά τα εκστομίζει γεμάτος έπαρση. Αποκαλεί τον Πάτροκλο «νήπιο και μωρό», δηλαδή ανώριμο και ανόητο, γιατί πίστευε ότι θα μπορούσε να εκπορθήσει την Τροία, ενώ στην πόλη του Πριάμου ο ίδιος πρώτος ξεχωρίζει ανάμεσα στους Τρώες και τους προστατεύει. Επίσης, τονίζει στον Πάτροκλο ότι θα φάνε το κορμί του όρνια. Στο σημείο αυτό υπάρχει τραγικότητα, διότι τελικά το πτώμα του Πατρόκλου όχι μόνο δεν θα ατιμωθεί αλλά και θα του δοθούν οι πρέπουσες τιμές, ενώ το σώμα του Έκτορα θα κακοποιηθεί από τον Αχιλλέα. Στο τέλος του λόγου του, αποκαλώντας ακόμη μια φορά άμυαλο τον Πάτροκλο, αλλοιώνει τα λόγια του Αχιλλέα: επηρμένος καυχιέται πως τον σκότωσε, ενώ ο Αχιλλέας είπε στον Πάτροκλο να μην γυρίσει πίσω εάν δεν σκοτώσει τον Έκτορα.

Ο Πάτροκλος με την απάντησή του (844-854) λίγο πριν ξεψυχήσει, μειώνει ακόμη περαιτέρω τη νίκη του Έκτορα και αποκαθιστά την αλήθεια. Τοποθετεί στα πραγματικά της μέτρα τη νίκη του Έκτορα, αφού σ' αυτήν συνέβαλαν ο Δίας, ο Φοίβος και ο Εύφορβος (Allan 2005, 6). Εάν δεν ήταν αυτοί, θα μπορούσε να σκοτώσει είκοσι άνδρες σαν τον Έκτορα. Επίσης, προφητεύει τον θάνατο του Έκτορα από τον Αχιλλέα. Η προφητική ικανότητα του ήρωα οφείλεται στη μαντική ικανότητα που αποκτούν οι μελλοθάνατοι (πβ. X 359 και εξής). Ο Έκτορας, όμως, ακόμη και μετά την τελευταία πνοή του Πατρόκλου σε μια έξαρση έπαρσης που παραπέμπει ακόμη περισσότερο σε ύβρη, καυχιέται ότι μπορεί να σκοτώσει και τον Αχιλλέα (859-862).

Συμπερασματικά, πραγματικός νικητής αυτής της μονομαχίας είναι ο Πάτροκλος, ο οποίος ήταν τόσο γενναίος που έπρεπε να πληγεί και να

παρομοίωση αυτή, επομένως, ο ποιητής τονίζει παραστατικά την τελευταία σφοδρή σύγκρουση Έκτορα-Πατρόκλου και το σώριασμα στο έδαφος του τελευταίου από το θανάσιμο κτύπημα του πρώτου.

απογυμνωθεί από θεό πρώτα, που χρειάζόταν να τραυματιστεί από άλλο θνητό, και που δέχθηκε τη μοιραία κονταριά από έναν επηρμένο και υβριστή Έκτορα.

Προοικονομία επιστροφής του Αχιλλέα στη μάχη

Η πραγματική προοπτική της αριστείας και του θανάτου του Πατρόκλου είναι η επιστροφή του Αχιλλέα στη μάχη. Ήδη από τους στίχους 799-800 αναφέρεται με κατηγορηματικό τρόπο ότι το κράνος του Αχιλλέα που θα φορέσει στο κεφάλι του ο Έκτορας είναι προεικασία του θανάτου του. Επίσης, ο Πάτροκλος, με τη διαίσθηση ή το μαντικό χάρισμα που αποκτούν οι μελλοθάνατοι, προφητεύει τον θάνατο του Έκτορα από τον Πηλείδη (852-854). Ο Έκτορας επιβάλλεται να σκοτώσει τον Πάτροκλο για να επιστρέψει ο Αχιλλέας στη μάχη.⁵ Η αξία της μονομαχίας του Έκτορα με τον Πάτροκλο και του θανάτου του τελευταίου είναι σημαντικότερη για την προώθηση της πλοκής του έπους, αφού σηματοδοτεί την επιστροφή του Αχιλλέα στη μάχη ωθούμενου από εκδικητική οργή προς τον Έκτορα. Ο θάνατος, εξάλλου, του Πατρόκλου ήταν συνέπεια της αρχικής του μήνιος: η εμμονή του Αχιλλέα στο κλέος και την τιμήν σπέρνει τον θάνατο και την καταστροφή –στους άλλους αλλά και στον ίδιο.

Στη ραψωδία υπάρχουν και άλλα σημεία προοικονομίας. Συγκεκριμένα:

- Στους στίχους 693 και 787 προοικονομείται ο επερχόμενος θάνατος του Πατρόκλου και έτσι κλιμακώνεται η δραματική ένταση. Το κοινό είναι προετοιμασμένο και αναμένει ότι η αριστεία του Πατρόκλου θα λήξει με τον θάνατό του (Allan 2005, 5).
- Με την εξόντωση του Πατρόκλου σηματοδοτείται και το τέλος του Έκτορα. Ο Έκτορας, ενώ ουσιαστικά δεν διέπραξε αριστεία με το να θανατώσει τον επιστήθιο φίλο του Πατρόκλου, αφού είχαν προηγηθεί οι παρεμβάσεις του

⁵ Ο Πάτροκλος ως ήρωας είναι ενδιάμεσος ανάμεσα στον Αχιλλέα και τον Έκτορα, αλλά υπολείπεται έναντι και των δύο. Η τραγικότητα του Πατρόκλου στην Ιλιάδα και η δική μας συμπάθεια προς το πρόσωπό του οφείλεται εν πολλοίς σε αυτό του το έλλειμμα.

Απόλλωνα και του Ευφόρβου, εκφέρει καυχησιολογίες και ειρωνεύεται και τον Πάτροκλο και τον Αχιλλέα.

- Στους στίχους 799-800 προοικονομείται το σκύλεμα των όπλων του Αχιλλέα που φορούσε ο Πάτροκλος, που θα γίνει στη ραψωδία P 125. Ο ακροατής μαθαίνει από προηγουμένως ότι το κράνος του Αχιλλέα, που με τόση αγάπη το έδωσε ο Πηλείδης στον Πάτροκλο, θα το πάρει ο Έκτορας και θα το βάλει υπεροπτικά στο κεφάλι του. Το κράνος αυτό θα γίνει σημάδι και προεικασία θανάτου.

Υπέρβαση του μέτρου. Ευθύνη των θνητών – βαθμός θεϊκής επέμβασης

Προ και κατά τη διάρκεια της μονομαχίας Έκτορα – Πατρόκλου υπάρχουν στοιχεία υπέρβασης του μέτρου. Πριν από τη μονομαχία υπερβαίνει το μέτρο και διαπράττει ύβρη ο Πάτροκλος, ενώ κατά τη μονομαχία ο Έκτορας.

Ο Πάτροκλος μετά από τις συνεχείς του επιτυχίες, λησμονεί τη συμβουλή του Αχιλλέα και ορμά αστόχαστα εναντίον των Τρώων. Ο ποιητής τον αποκαλεί *νήπιος* (686) και αναφέρει ότι «ο νους του ψήλωσε». Η Άτη τού έχει τυφλώσει τον νου (Allan 2005, 4) και δεν μπορεί να αντιληφθεί πού πρέπει να σταματήσει, και έτσι οδηγείται αναπόφευκτα στην Ύβρη. Η υπέρβαση του μέτρου, όμως, οδηγεί στη νέμεση και στην τίση, ένα σχήμα που συναντούμε και στην ομηρική ποίηση και στην τραγική.

Είναι σαφές ότι υπάρχει και η θεϊκή επέμβαση. Στην έφοδο του Πατρόκλου στα τείχη της Τροίας επεμβαίνει ο υπερασπιστής της πόλης, ο Απόλλωνας. Μόλις την τέταρτη φορά σταματά ο Πάτροκλος, για να αποφύγει την οργή του θεού. Επίσης, τον αφοπλίζει και τον κτυπά ο θεός. Η ευθύνη, όμως, του Πατρόκλου για τη μοίρα του είναι σαφής σύμφωνα με τον ποιητή: «αν ίσως φύλαγε του Αχιλλέα την εντολή, μπορεί να γλίτωνε από τη μαύρη μοίρα του θανάτου» (686-688).

Εκτός από την ύβρη του Πατρόκλου, υπάρχει και η ύβρη του Έκτορα. Ο Έκτορας υπερβαίνει τα όρια και καυχείται για μια νίκη που δεν του ανήκει

ουσιαστικά, αφού είχαν προηγηθεί ο Απόλλωνας⁶ και ο Εύφορβος⁷ που συνέβαλαν στην εξουδετέρωση του Πατρόκλου. Η συμπεριφορά του Έκτορα πριν και αμέσως μετά από τον θάνατο του Πατρόκλου είναι αυθάδης, εγωκεντρική και υβριστική: Καυχιέται πάνω στο σχεδόν άψυχο σώμα του Πατρόκλου, χαρακτηρίζει τον Πάτροκλο νήπιο, μωρό (833) και άμυαλο (843), αυτοεπαινείται λέγοντας γεμάτος έπαρση πως είναι ο πρώτος των Τρώων (835), θριαμβολογεί πως θα σκοτώσει και τον Αχιλλέα (860-861) και σκοπεύει να αφήσει το σώμα του νεκρού άταφο να βεβηλωθεί (836: «Εσένα όμως τώρα εδώ οι γύπες θα σε φάνε»). Κατά συνέπεια, σ' αυτήν τη σκηνή ο Έκτορας παρουσιάζεται με υπερβολική αυτοπεποίθηση και με αρκετά στοιχεία υπεροψίας και ύβρης. Τα λόγια του έχουν τον κυνισμό των θριαμβολογιών αυτού που πλανάται και αγνοεί ότι επέρχεται και ο δικός του θάνατος (τραγική άγνοια).

⁶ Ο Reinhardt 1961, 337, αναφέρει ότι δεν είναι ο Έκτορας που σκότωσε τον Πάτροκλο, αλλά ο Απόλλωνας και γι' αυτό ο Δίας περιγράφει τον θρίαμβο του Έκτορα ως *ού κατά κόσμον*.

⁷ Όπως αναφέρει ο Allan 2005, 5-7, ένας από τους σημαντικότερους λόγους της παρουσίας του Εύφορβου στην Ιλιάδα είναι η μείωση της νίκης του Έκτορα, ο οποίος μη αντιλαμβανόμενος αυτό το γεγονός οδηγείται σε απάτη και ύβρη.

B. ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ**Πορεία διδασκαλίας – δειγματικές ερωτήσεις**

1. Ποιος είναι ο λειτουργικός ρόλος της ραψωδίας Π στην Ιλιάδα;
2. Ποιον ρόλο διαδραματίζει ο Απόλλωνας όσον αφορά στον θάνατο του Πατρόκλου και τι φανερώνει αυτό για την ανδρεία του Πατρόκλου;
3. Να παρακολουθήσετε τον σταδιακό αφοπλισμό του Πατρόκλου. Με ποια σειρά αφαιρούνται τα όπλα; Θεωρείτε ότι ο αφοπλισμός του ήταν απαραίτητος και ότι έπρεπε να γίνει από θεό;
4. Για ποιους λόγους ο ποιητής χρησιμοποιεί το μοτίβο του αριθμού τρία και των πολλαπλασίων του;
5. Σε ποιους στίχους φαίνεται η συμπάθεια του ποιητή προς τον Πάτροκλο;
6. Να εντοπίσετε και να αναλύσετε το χωρίο της ενότητας, όπου ο ποιητής χρησιμοποιεί την επική τεχνική της προοικονομίας.
7. Ποιος ο λειτουργικός ρόλος της παρομοίωσης που συναντούμε στην ενότητα αυτή;
8. Στην εξόντωση του Πατρόκλου ποιος παίρνει το αριστείο, ποιος το δεύτερο και ποιος το τρίτο βραβείο; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
9. Τι είπε ο Έκτορας στον ξεψυχισμένο Πάτροκλο και τι απάντησε σ' αυτόν ο Πάτροκλος; Ποιον θεωρείτε νικητή και γιατί;
10. Πού έγκειται η ύβρη του Έκτορα (και του Πατρόκλου);
11. Με ποιους τρόπους μειώνει ο ποιητής τη νίκη του Έκτορα; Γιατί το κάνει αυτό;

Βιβλιογραφία

- Allan, W. 2005. «Arms and the Man: Euphorbus, Hector, and the Death of Patroclus». *The Classical Quarterly* 55 (1), 1-16
- Allen, T. W - D. B. Munro (eds). 1954³ . *Homeri Opera: Iliadis I–XII*. Oxford
- Dowden, K. 1996. «Homer's sense of text». *JHS* 116, 47-61
- Edwards, M. W. 1991. *The Iliad: A Commentary 5. Books 17-20*. Cambridge
- Griffin, J. 1980. *Homer on Life and Death*. Oxford
- Janko, R. 1992. *The Iliad: A Commentary vol. 4. Books 13-16*. Cambridge
- Jones, P. 2010. *Homer's Iliad. A Commentary on three translations*. London
- Μαρωνίτης, Δ.Ν. 1999. *Ομηρικά μεγαθέματα: Πόλεμος, ομιλία, νόστος*. Αθήνα
- Mueller, M. 2009. *The Iliad*. London
- Nickel, R. 2002. «Euphorbus and the death of Achilles» *Phoenix* 56, 215-33,
- Reinhardt, K. 1961. *Die Ilias und ihr Dichter*. Göttingen
- Rutherford, R.B. 1996. *Homer*. Oxford
- Scodel, R. 2002. *Listening to Homer: Tradition, Narrative, and Audience*. Ann Arbor
- Silk, M. 2004. *The Iliad*. Cambridge
- Thiel van, H. 1982. *Iliaden und Ilias*. Basel
- West, M. L. 2003. «Iliad and Aethiopsis» *CQ* 53, 1-14
- Willcock, M.M. 1976. *A companion to the Iliad*. Chicago and London